

Dražen Živić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Vukovar
drazen.zivic@pilar.hr

Ivo Turk

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb
ivo.turk@pilar.hr

DEMOGRAFSKA BILANCA HRVATA U REPUBLICI SRBIJI (2002. – 2017.) – OKVIR ZA RAZUMIJEVANJE DEMOGRAFSKE ODRŽIVOSTI

SAŽETAK

Ukupna depopulacija dominantan je i kontinuiran dinamički demografski proces u hrvatskoj manjinskoj zajednici u Republici Srbiji. Od popisa stanovništva 1961. do posljednjega 2011. godine, ukupan broj osoba koje su se u popisima izjasnile Hrvatima smanjen je za čak 69,4 %, pri čemu je stopa prosječne relativne godišnje promjene iznosila -1,88 %. Na pojavu i napose jačanje ukupne depopulacije utjecali su negativni trendovi u bioreprodukciji kao i u mehaničkom kretanju hrvatskoga stanovništva. S obzirom na predvidivi nastavak pada broja Hrvata u Srbiji i nakon popisa 2011. godine, predmet znanstvene analize u ovom radu je demografska bilanca hrvatske populacije u razdoblju od 2002. do 2017. godine. Svrha istraživanja je na temelju analize javno dostupnih podataka popisne i vitalne statistike utvrditi razinu prirodnoga pada te procijeniti i opisati veličinu i strukturu demografske bilance kao jednog od indikatora sve nepovoljnijeg demografskog stanja u kojemu se nalaze Hrvati u Republici Srbiji. Ujedno, želimo ukazati na izrazito nepovoljan dobno-spolni sastav kao dominantnu odrednicu opadajuće bioreprodukcije hrvatskoga stanovništva te objasniti kauzalni odnos na relaciji: demografsko starenje – prirodni pad stanovništva – negativna demografska bilanca (ukupna depopulacija) kao preduvjeta realne ocjene demografske održivosti hrvatske manjinske zajednice u Republici Srbiji.

Ključne riječi: Hrvati, demografska bilanca, natalitet, mortalitet, Republika Srbija

UVOD

Ukupno kretanje stanovništva jedan je od najčešće istraživanih indikatora demografskoga razvoja neke populacije. Osnovni statistički izraz ukupnoga kretanja stanovništva kao sumarnoga ili agregatnoga pokazatelja jest međupopisna promjena broja stanovnika koja se može iskazati u apsolutnim i/ili relativnim vrijednostima (indeksi i stope). Ovisno o predznaku smjera međupopisne promjene, ukupno kretanje stanovništva može biti pozitivno (demografski porast), negativno (demografski pad ili ukupna depopulacija) i stagnantno. Pozitivan, negativan ili stagnantan trend ukupnoga kretanja stanovništva determiniran je kvantitativnim međud odnosom između dviju dinamičkih odrednica demografskoga razvoja (prirodnoga i mehaničkoga kretanja), tj. *aktivom* i *pasivom* demografske bilance, pri čemu su sastavnice aktive demografske bilance natalitet i imigracija, a sastavnice pasive demografske bilance mortalitet i emigracija (Wertheimer-Baletić, 2017). Predznak smjera ukupnoga kretanja stanovništva ponajčešće je rezultat diferencijalne strukture demografske

bilance. U tom kontekstu vrijednosti aktive i pasive demografske bilance signifikantan su pokazatelj utjecaja različitih endogenih (demografskih) i eksternih (socijalnih, ekonomskih, obrazovnih, povijesnih, prostornih i drugih) čimbenika demografskoga razvoja, od kojih mnogi u danim okolnostima imaju dugoročan destabilizacijski učinak.

Ukupno kretanje i razvoj hrvatskoga stanovništva u Republici Srbiji¹ u razdoblju nakon Drugoga svjetskoga rata, generalno uzevši, izrazito je negativnoga predznaka, što upućuje na prevladavajuće dinamičke depopulacijske karakteristike međupopisne promjene. Od 1948. do 2011. godine broj stanovnika Republike Srbije koji su se u provedenim popisima izjasnili Hrvatima smanjen je sa 164.574 (što je maksimum njihove naseljenosti) na 57.900 (najmanji broj popisima utvrđenoga broja Hrvata) što implicira stopu ukupne depopulacije od -64,8 %, s tim da je broj Hrvata u Vojvodini u istomu razdoblju smanjen sa 134.232 na 47.033 ili za 65,0 %, a u središnjoj Srbiji s 30.342 na 10.867 ili za 33,0 %.

Prema formalnim demografsko-statističkim kriterijima, odnosno trendu međupopisne promjene Hrvati su u Republici Srbiji u kontinuiranoj ukupnoj depopulaciji od 1961. godine.² Na njezinu su pojavu i jačanje sinergijski utjecaj imali negativni trendovi u bioreprodukciji i mehaničkom kretanju stanovništva, odnosno produblјivanje debalansa u odnosu aktive i pasive demografske bilance, tj. nataliteta i mortaliteta s jedne te imigracije i emigracije s druge strane. Na temelju dosadašnjih polustoljetnih (negativnih) stopa kretanja broja Hrvata u Republici Srbiji za očekivati je i nastavak ukupne depopulacije nakon posljednjega popisa stanovništva 2011. godine.

S obzirom na predvidivi nastavak pada broja Hrvata u Republici Srbiji, predmet znanstvene analize u ovom radu je demografska bilanca hrvatske populacije u razdoblju od 2002. do 2011. te od 2011. do 2017. godine. Svrha istraživanja je na temelju analize javno dostupnih podataka popisne i vitalne statistike te objavljene znanstvene literature utvrditi razinu prirodnoga pada hrvatskoga stanovništva te procijeniti i opisati veličinu i strukturu demografske bilance kao jednog od indikatora sve nepovoljnijega (zapravo kritičnoga) demografskoga stanja u kojemu se nalaze Hrvati u Republici Srbiji. Ujedno, želimo ukazati i na izrazito nepovoljan dobno-spolni sastav stanovništva kao dominantnu odrednicu opadajuće bioreprodukcije i opće reprodukcije hrvatskoga stanovništva te objasniti kauzalni odnos na relaciji: demografsko starenje – prirodni pad – negativna demografska bilanca (ukupna depopulacija) kao preduvjeta realne ocjene demografske održivosti hrvatske manjinske zajednice.

Ranije je istaknuto da demografsku bilancu, uz prirodno kretanje stanovništva (natalitet i mortalitet), determiniraju i migracije. Usporedbom rezultata popisa 2002. i 2011. godine te prirodnoga kretanja u istom međupopisnomu razdoblju, vitalno-analitičkom metodom možemo tek okvirno procijeniti grubu migracijsku bilancu imajući u vidu činjenicu da nije moguće egzaktno utvrditi koliko je utvrđena razlika između popisne i prirodne promjene određena mehaničkim kretanjem, a koliko promjenom u načinu popisnoga izjašnjavanja prema kriteriju etničnosti/nacionalnosti. Iz tih razloga je za razdoblje od 2011. do 2017. godine bilo moguće utvrditi demografsku bilancu samo temeljem prirodnoga, a ne i mehaničkoga kretanja stanovništva. No i taj je izračun, premda metodološki gledano necjelovit, držimo, dovoljno ilustrativan za ocjenu predznaka demografske bilance, odnosno predvidive razine ukupne depopulacije Hrvata u Republici Srbiji nakon popisa 2011. godine.

¹ Misli se na popisima utvrđeni broj osoba koje su se izjasnile Hrvatima, dakle, bez broja pripadnika hrvatskih subetničkih skupina Bunjevaca i Šokaca.

² Detaljnije o brojčanomu kretanju broja Hrvata u Republici Srbiji od prvoga poslijeratnoga popisa 1948. do posljednjega 2011. vidjeti u: Živić i Cvikić (2013) i Živić (2015).

UKRATKO O ODREDNICAMA DEMOGRAFSKOGA RAZVOJA HRVATA U REPUBLICI SRBIJI

Sve nepovoljnije demografsko stanje u kojemu se nalaze Hrvati u Republici Srbiji, a koje se prepoznaje u rezultatima općih popisa stanovništva, posljedica je dugoga, kontinuiranoga i međusobno isprepletenoga djelovanja različitih demografskih (dinamičkih i strukturnih) i nedemografskih (eksternih) čimbenika koji su velikim dijelom posljedica širih razvojnih procesa u oblikovanju demografske i etnodemografske slike u toj zemlji od sredine 20. stoljeća do danas. Među demografskim činiteljima depopulacije (ukupne i parcijalne) Hrvata u Republici Srbiji, koja je kontinuirana – kao što je u uvodu naznačeno – već pola stoljeća (od popisa 1961.), naročito se ističu: izraziti debalans u bioreprodukciji (nizak natalitet i veći broj umrlih osoba od živorođene djece), kontinuirano i brojčano jako, voljno i prisilno iseljavanje (ne samo iz ekonomskih nego i iz političkih razloga) te brz i snažan proces demografskoga starenja koji je unatrag tri do četiri desetljeća potpuno poremetio odnose između funkcionalnih dobnih skupina uz jaku neravnotežu u sastavu stanovništva prema spolu (izrazita prevlast ženskoga u odnosu na muško stanovništvo), što u dugoročnom kontekstu smanjuje pa i potpuno onemogućava izgleda za bioreproduktivnu obnovu hrvatske manjinske zajednice.

Međutim, na demografski razvoj Hrvata u Republici Srbiji od sredine 20. stoljeća, a osobito od kraja 80-ih godina 20. st. do danas bitno su utjecali i eksterni čimbenici, od kojih posebno valja upozoriti na sljedeće:

- ❖ višegodišnji, sve nepovoljniji politički, društveni, ekonomski, obrazovni i manjinski položaj Hrvata u toj zemlji
- ❖ na promjene u načinu popisnoga izjašnjavanja „uvođenjem” u popisnice etničkih/nacionalnih kategorija „Bunjevci” i „Šokci”, čime su ojačani asimilacijski procesi i popisna etnomimikrija³
- ❖ na političke pritiske s elementima etničkoga čišćenja kojima su Hrvati bili izloženi tijekom 90-ih godina 20. st. i kasnije⁴
- ❖ na neriješeno hrvatsko manjinsko pitanje uključujući i nepriznavanje statusa (nove) nacionalne manjine⁵ nakon raspada SFRJ (Bara i Žigmanov, 2009; Bara, 2012; Žigmanov, 2006).

Dakako, na demografski razvoj Hrvata u Republici Srbiji u promatranom razdoblju značajno su utjecale i opće odrednice suvremenoga društvenoga, ekonomskoga i demografskoga razvoja te zemlje, koje su od početka 90-ih godina prošlog stoljeća doživjele radikalne promjene (Raduški, 2003). U prethodnom su kontekstu na etnodemografske promjene u Republici Srbiji osobito jako utjecale prisilne ratne migracije. Prema podacima UNHCR-a sredinom 1996. godine u Republici Srbiji bilo je registrirano 617.728 prisilnih migranata, od kojih se njih 537.937 nalazilo u izbjegličkom statusu, dok je 79.791 osoba bila registrirana kao ratom ugrožena „lica”, ali bez izbjegličkoga statusa. S obzirom na to da je najveći broj prisilnih migranata bio srpske etničke/nacionalne identifikacije, njihov pretežiti razmještaj u Vojvodini (naročito srijemskim općinama) i

³ Etnomimikrija ili svojevrsna popisna „dekoatizacija” Hrvata u Republici Srbiji, a koja ima izrazitu političku pozadinu, ne odlikuje se samo izjašnjavanjem dijela hrvatskoga etničkoga korpusa Bunjvecima i Šokcima, nego i činjenicom da se dio Hrvata nacionalno ne izjašnjava, bilo u smislu regionalne pripadnosti, nacionalne neopredijeljenosti ili izjašnjavanja Jugoslavenima (do 1991.).

⁴ Premda hrvatska manjinska zajednica u Republici Srbiji nije, kako to opravdano ističe M. Bara, bila izravno uključena u ratove 90-ih godina 20. st., Hrvati su bili predmetom etnički motiviranoga nasilja i jakih asimilacijskih procesa. Naime, Hrvatima su u kontekstu izrazito nestabilnih političkih i društvenih prilika i odnosa u Republici Srbiji velikim dijelom bila ugrožena manjinska prava i životna egzistencija. Prema relevantnim procjenama Republiku Srbiju je 90-ih godina napustilo između 30.000 i 40.000 Hrvata, uglavnom iz Srijema. Detaljnije vidjeti u: Bara, 2012.

⁵ Nepriznavanje statusa nove nacionalne manjine onemogućila je Hrvatima pravo na uporabu svoga jezika i pisma, pravo na obrazovanje na materinskom jeziku, pravo na informiranje na materinskom jeziku te pravo na izražavanje nacionalne kulture. Situacija se – barem donekle – promijenila (poboljšala) tek 2002. donošenjem Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina u SFRJ (Bara, 2012).

širem beogradskom području, rezultirao je promjenom njihove etničke/nacionalne strukture u pravcu homogenizacije (srbizacije) etnodemografske slike naseljenosti pa i oblikovanja etnički vrlo homogenih regija i administrativnih jedinica (Kovjanić, 2016; Raduški, 2007; Solarević, 2017). Veliki priljev prisilnih migranata pozitivno je utjecao i na ublažavanje depopulacijskih trendova u Republici Srbiji. Štoviše, determinirao je demografski porast u međupopisnom razdoblju 1991. – 2002., na području Vojvodine, koji se sigurno ne bi dogodio da nije bilo brojnoga priljeva prisilnih migranata (Stevanović, 2005). S druge strane, kako je istaknuo A. Knežević „iako je Srbija tokom kriznih devedesetih godina deklarativno promovisala nacionalnu ravnopravnost svih građana, sukobi na etničkoj osnovi su uticali na iseljavanje jednog dela nesrpskog stanovništva koji je migrirao u svoje matične države ili treće zemlje” (Knežević, 2005, str. 104).

Uz navedeno, demografi u Srbiji posebno ističu i pitanje visine fertiliteta kao važne odrednice etničkih promjena, tj. porasta/pada broja i udjela u ukupnom stanovništvu pojedinih etničkih/nacionalnih zajednica, pa tako i hrvatske zajednice (Đurić, Tanasković, Vukmirović i Lađević, 2014). Tako se ističe da „sa demografskog gledišta najbitniji faktori za kreiranje sadašnje etničke strukture stanovništva Srbije su sadržani u neravnomernosti procesa demografskog razvitka različitih nacionalnih zajednica, koje je proizveo razlike u prirodnom kretanju, promene u strukturama stanovništva i populacionoj dinamici. Takođe, pomenuti događaji iz prethodne decenije su uticali i na uspostavljanje novih migracionih trendova (prisilne migracije sa ratom zahvaćenih područja, emigracija određenog broja lica srpske nacionalnosti iz Srbije ali i pripadnika nacionalnih manjina)”. (Knežević, 2005, str. 109).

POLA STOLJEĆA DEPOPULACIJE HRVATA U REPUBLICI SRBIJI

Ukupna depopulacija, kao što je već naprijed rečeno, dominantan je dinamički demografski proces među hrvatskim stanovništvom u Republici Srbiji. Precizno ga indiciraju apsolutni i relativni statistički pokazatelji (stope i indeksi) međupopisne promjene. U neprekinutom je trajanju od 1961. godine. Broj popisom izjašnjenih Hrvata u Republici Srbiji smanjen je u tih pedeset godina (1961. – 2011.) sa 189.160 na 57.900 stanovnika ili za 69,4 % (indeks međupopisne promjene iznosio je svega 30,6), odnosno u apsolutnom je broju hrvatska manjinska zajednica smanjena za nešto manje od 132 tisuće osoba. Stopa prosječne relativne godišnje promjene u tomu je razdoblju iznosila čak -1,88 %. To znači da se u promatranih pedeset godina prosječno za gotovo 2 % godišnje smanjivao broj Hrvata. Za brojčano sve manju hrvatsku populaciju to je, dakako, ubrzo postao izgledno nenadoknadiv demografski gubitak, osobito s motrišta bioreprodukcije, jer je uz ukupnu depopulaciju progredirala i parcijalna (sve manje stanovništva u predfertilnoj i fertilnoj dobi) što je do krajnjih granica suzilo bioreproduktivne potencijale hrvatskoga stanovništva, a time na stanoviti način ozbiljno dovela u pitanje njihovu demografsku održivost. Jednostavnije rečeno, sve je manje bilo, a u budućnosti će biti još manje onih naraštaja koje mogu/žele sudjelovati u bioreprodukciji, tj. biološki obnavljati hrvatsku zajednicu u Republici Srbiji. U perspektivi stanje će biti još teže, jer su već rezultati popisa iz 2011. godine pokazali da je broj Hrvata starijih od 65 godina (16.969) četiri puta veći od broja Hrvata mlađih od 15 godina (4159) (Republički zavod za statistiku, 2013b). U nastavku rada provedena analiza bioreprodukcije hrvatskoga stanovništva u Republici Srbiji u razdoblju od 2002. do 2017. godine potvrđuje ocjenu o njihovom biološkom neobnavljanju kao važnoj odrednici dosadašnje, ali i predvidive ukupne depopulacije. Intenzitet depopulacije hrvatskoga stanovništva bio je različit u pojedinim međupopisnim razdobljima, na što su, uz destabilizacijske čimbenike demografskoga razvoja, utjecale i promjene u metodologiji popisa stanovništva.⁶ Indikatori međupopisne promjene broja Hrvata u Republici Srbiji dani su u tablici 1, uz napo-

⁶ Detaljnije o promjenama u popisnim metodologijama 2002. i 2011. u odnosu na ranije popise, vidjeti u: Republički zavod za statistiku, 2009b; 2012b.

menu da su rezultati popisa od 1948. do 1991. prikazani bez Kosova kako bi se postigla prostorna i metodološka usporedivost s rezultatima popisa 2002. i 2011. koji tada nisu provedeni u toj bivšoj srpskoj pokrajini a danas samostalnoj državi.

Tablica 1. Promjena broja Hrvata u Republici Srbiji (bez Kosova) u razdoblju 1948. – 2011. godine

Godina popisa	Broj Hrvata	Apsolutna promjena	Verižni indeks	Prosječna godišnja relativna promjena	Bazni indeks
1948.	164574	-	-	-	100
1953.	167045	2471	101,5	0,3	101,5
1961.	189160	22115	113,2	1,6	114,9
1971.	176649	-12509	93,4	-0,7	107,3
1981.	140650	-35999	79,6	-2,3	85,5
1991.	97344	-43306	69,2	-3,6	59,1
2002.	70602	-26742	72,5	-2,9	42,9
2011.	57900	-12702	82,0	-2,2	35,2

Izvor: Savezni zavod za statistiku, 1967; 1980; 1983; Republički zavod za statistiku, 2012b. Indekse i stope međupopisne promjene izračunali autori.

Između 1961. i 1971. broj Hrvata smanjen je sa 189.160 na 176.649 ili za 6,6 % (indeks međupopisne promjene iznosio je 93,4), između 1971. i 1981. sa 176.649 na 140.650 ili za 20,4 % (79,6), između 1981. i 1991. sa 140.650 na 97.344 ili za 30,8 % (69,2), između 1991. i 2002. s 97.344 na 70.602 ili za 27,5 % (72,5) te između 2002. i 2011. sa 70.602 na 57.900 osoba ili za novih 18,0 % (82,0). Prema intenzitetu međupopisne brojčane promjene (Nejašmić, 2005), kretanje broja Hrvata između 1961. i 1971. godine pripadalo je tipu *osrednja depopulacija*, dok je u svim kasnijim međupopisima pripadalo najnepovoljnijem tipu *izumiranje*.

Bitno je na ovom mjestu upozoriti da je demografska dinamika hrvatskoga stanovništva kroz drugu polovicu 20. stoljeća bila u ozbiljnom raskoraku s dinamikom ukupnoga stanovništva u Republici Srbiji. Dok su Hrvati u kontinuiranoj depopulaciji od 1961., ukupno stanovništvo Republike Srbije (bez Kosova) od 1961. do 1991. bilježi kontinuirani demografski porast od 35,0 %, da bi tek između 1991. i 2011. godine Republika Srbija imala depopulaciju ukupnoga stanovništva po stopi od -8,1 %.

Nakon Drugoga svjetskoga rata broj Hrvata u Republici Srbiji povećan je samo u prva dva međupopisna razdoblja: između 1948. i 1953. (sa 164.574 na 167.045 ili za 1,5 %; indeks međupopisne promjene iznosio je 101,5; tip međupopisne promjene *slaba progresija*) te između 1953. i 1961. godine (sa 167.045 na 189.160 ili za 13,2 %; indeks međupopisne promjene iznosio je 113,2; tip međupopisne promjene *vrlo jaka progresija*). Ukupan porast broja Hrvata između 1948. i 1961. godine iznosio je 14,9 % (stopa prosječne relativne godišnje promjene iznosila je 1,07%) ili apsolutno za manje od 25 tisuća stanovnika, što je uglavnom rezultat poslijeratnoga naseljavanja hrvatskoga stanovništva zbog njihova zapošljavanja u administrativnom, političkom, ekonomskom, a dijelom i represivno-vojnom aparatu saveznih jugoslavenskih institucija i ustanova (Živić i Cvikić, 2014).

Dakle, kretanje popisom utvrđenoga broja Hrvata u Republici Srbiji od 1948. do 2011. godine ima dva jasno odvojena podrazdoblja: prvo *podrazdoblje demografske ekspanzije* od 1948. do 1961. i drugo *podrazdoblje demografske regresije* od 1961. do 2011. godine. Unutar podrazdoblja demografske regresije, prema snazi ukupne depopulacije, ističu se dva kraća perioda:

1. Od 1961. do 1981. godine tijekom kojega je broj Hrvata smanjen za gotovo 49 tisuća (relativno za 25,6 %; stopa prosječne relativne godišnje promjene iznosila je -1,5 %). Najvažniji čimbenici ukupne depopulacije

u ovom periodu vezani su uz nepovoljno prirodno kretanje hrvatske populacije, brojnu ekonomsku emigraciju (prema Hrvatskoj i drugim zemljama) kao i „jugoslavenizaciju” u popisnom izjašnjavanju.

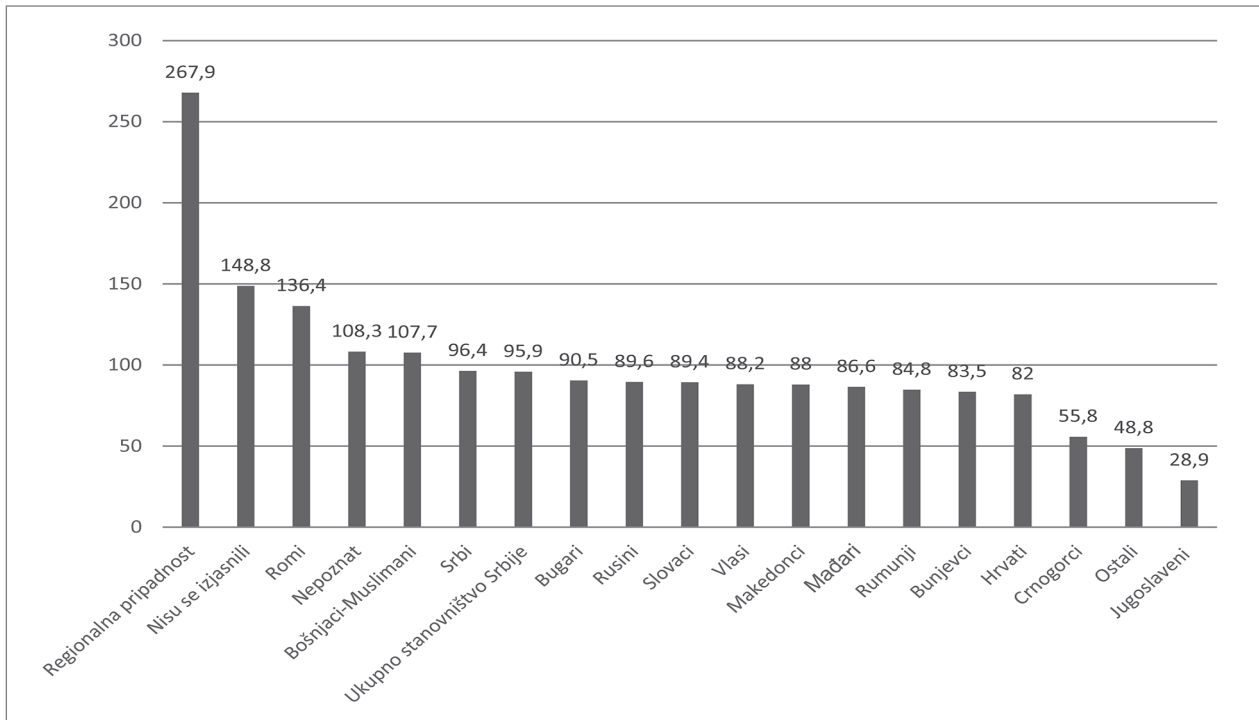
2. Od 1981. do 2011. godine tijekom kojega je broj Hrvata smanjen za nešto manje od 83 tisuće osoba (relativno za 58,8 %; stopa prosječne relativne godišnje promjene iznosila je čak -2,8 %). Na smanjenje broja Hrvata u ovom su depopulacijskomu periodu najsnažnije utjecale: (1) prisilne iseljeničke struje hrvatskoga stanovništva (uglavnom prema Hrvatskoj) izazvane političkim razlozima, (2) ubrzani proces demografskoga starenja kao posljedica niskoga nataliteta i selektivne emigracije mlađega stanovništva, (3) promjene u popisnom izjašnjavanju i popisna etnomimikrija („dekroatizacija”), koje su u svom ishodištu imale političke razloge, (4) proces asimilacije i izrazito nepovoljan manjinski položaj hrvatske zajednice u Republici Srbiji. U navedenom je kontekstu osobito indikativno uvođenje kategorije „Bunjevci” i „Šokci” u popise stanovništva. Ilustracije radi, u popisu iz 1991. godine Hrvatima se izjasnilo 97.344, Bunjevcima 21.434 i Šokcima 1783 osobe (ukupno, dakle, 120.561 stanovnika). Do 2002. godine broj Hrvata je smanjen na 70.602 (za 27,5 %), broj Bunjevaca je smanjen na 20.012 (za 6,6 %), broj Šokaca je smanjen na 717 (za 59,8 %), ukupno, dakle, na 91.331 osobu. U popisu iz 2011. godine Hrvatima se izjasnilo 57.900 osoba (18,0 % manje nego 2002., odnosno 40,5 % manje nego 1991.), Bunjevcima 16.706 osoba (16,5 % manje nego 2002., odnosno 22,1 % manje nego 1991.), a Šokcima svega 607 osoba (15,3 % manje nego 2002., odnosno 66,0 % manje nego 1991.), ukupno, dakle, 75.213 osoba. To znači da su od 1991. do 2011. godine Hrvati, Bunjevci i Šokci zajedno depopulirali za 37,6 %.⁷

Konačno, samo u posljednja dva međupopisna razdoblja (1991. – 2002. i 2002. – 2011.) broj Hrvata u Republici Srbiji gotovo je prepolovljen, pa se za taj uistinu dramatičan međupopisni period može kazati da je razdoblje prave *demografske katastrofe* hrvatske populacije u toj zemlji (Živić i Cvikić, 2013). U tom je dvadesetogodišnjemu periodu stopa prosječne relativne godišnje promjene broja Hrvata u Republici Srbiji iznosila visokih -2,5 %. Za usporedbu, prosječna relativna godišnja promjena ukupnoga stanovništva Republike Srbije iznosila je -0,4 %, a Srba kao etnički/nacionalno najbrojnijeg stanovništva u toj zemlji -0,2 %.

Korisno je na ovom mjestu navesti da je, promatramo li samo posljednje međupopisje (2002. – 2011.), indeks međupopisne promjene broja Hrvata (82,0) među najnižima u Republici Srbiji (slika 1). Od Hrvata su jaču ukupnu depopulaciju zabilježili samo Crnogorci (55,8) i Jugoslaveni (28,9) te kategorija ostaloga stanovništva (48,8). Znakovito je da su od etničkih/nacionalnih skupina demografski porast zabilježili samo Bošnjaci/Muslimani⁸ (107,7) te Romi (136,4), a da su najvišu vrijednost indeksa međupopisne promjene imale kategorije „nisu se nacionalno izjasnili” (148,8) i „regionalna pripadnost” (267,9). Sigurno je da se porast tih kategorija etnički/nacionalno neizjašnjenoga stanovništva dominantno treba pripisati promjenama u načinu popisnoga izjašnjavanja, a to onda implicira i razloge tako drastičnoga i dramatičnoga demografskoga regressa koje su zabilježile ostale manjinske zajednice, poput hrvatske.

⁷ Podatci navedeni prema: Stanković, Lađević i Ljajić, 2004; Republički zavod za statistiku, 2012b; 2012c.

⁸ Muslimani u smislu nacionalne/etničke pripadnosti mogli su se izjasniti od popisa 1961. godine („Musliman u etničkom smislu”). Do tada su modaliteti njihove nacionalne/etničke identifikacije bili „neopredijeljeni Muslimani” (1948.) i „Jugoslaveni neopredijeljeni” (1953.). No u popisu iz 2002. i 2011. godine u smislu nacionalne/etničke pripadnosti mogu se izjasniti kao Bošnjaci ili kao Muslimani. Drugim riječima, dio muslimanskoga stanovništva u Republici Srbiji se u nacionalnom/etničkom smislu izjašnjava Bošnjacima, a dio Muslimanima. Stoga smo ove dvije nacionalne/etničke identifikacije prikazali objedinjeno.

Slika 1. Indeks promjene stanovništva u Republici Srbiji po etničkoj/nacionalnoj pripadnosti u međupopisju 2002. – 2011. godine

ODREDNICE NEGATIVNE BIOREPRODUKCIJE HRVATA U REPUBLICI SRBIJI

Upozoreno je već na činjenicu, koja ima jasnu potvrdu u popisnoj statistici, da sve nepovoljnija biološka struktura hrvatskoga stanovništva, naročito dugoročan proces demografskoga starenja, predstavlja sve važniju odrednicu depopulacije Hrvata u Republici Srbiji. Naime, o biološkoj strukturi stanovništva, tj. o odnosu između mladih i starih kohorti stanovništva ovise bioreproduktivni potencijali neke populacije. Ako je broj i udio mladih malen (i u perspektivi sve manji), a broj i relativan udio starih u nekom stanovništvu velik (i potencijalno sve veći), to znači da će bioreprodukcija, a time i opća reprodukcija stanovništva biti sve nepovoljnija, odnosno da će u demografskoj dinamici rađanje (natalitet) biti sve skromnije, a umiranje (mortalitet) sve važnije (brojnije). Negativna ili opadajuća bioreprodukcija (veći mortalitet od nataliteta) u sinergiji s jakom emigracijom rezultira izrazito negativnom demografskom dinamikom (smanjenjem broja stanovnika), tj. produbljenjem ukupne depopulacije kao agregatnoga izraza kretanja/promjene broja stanovnika. Ne ulazeći dublje u navedenu problematiku ističemo tek nekoliko važnijih pokazatelja koji ilustriraju naprijed navedene tvrdnje o naglašenoj neravnoteži u sastavu hrvatskoga stanovništva po spolu te o uznapređovalom procesu demografskoga starenja kojem su izloženi Hrvati u Republici Srbiji.⁹ Odabrani indikatori sastava hrvatskoga stanovništva u Republici Srbiji prema rezultatima popisa 2002. i 2011. godine dani su u tablici 2.

⁹ Detaljnije o razvoju strukture hrvatskoga stanovništva u Republici Srbiji prema dobi i spolu vidjeti u: Kovačević, Zakić i Bubalo-Živković, 2010 i Živić, 2015.

Tablica 2. Odabrani indikatori sastava hrvatskoga stanovništva u Republici Srbiji po spolu i dobi prema rezultatima popisa 2002. i 2011. godine

Indikatori	2002.	2011.	Indeks promjene
Ukupan broj stanovnika	70.602	57.900	82,0
Broj muškaraca	28.727	23.865	83,1
Broj žena	41.875	34.035	81,3
Koeficijent maskuliniteta	68,6	70,1	-
Koeficijent feminiteta	145,8	142,6	-
Broj stanovnika do 14. godine	6362	4159	65,4
Broj stanovnika od 14. do 64. godine	47.235	36.772	77,8
Broj stanovnika 65 godina i stariji	16.814	16.969	100,9
Koeficijent mladosti	9,0	7,2	-
Koeficijent starosti	23,8	29,3	-
Indeks starenja	264,3	408,0	-
Koeficijent ukupne dobne ovisnosti	49,1	57,5	-
Koeficijent dobne ovisnosti mladih	13,5	11,3	-
Koeficijent dobne ovisnosti starih	35,6	46,1	-
Prosječna starost - ukupno	47,5	51,0	-
Prosječna starost - muškarci	44,0	47,3	-
Prosječna starost - žene	49,8	53,6	-

Izvor: Stanković, Lađević i Ljajić, 2004; Republički zavod za statistiku, 2013b.

Spolna struktura hrvatskoga stanovništva u Republici Srbiji postaje njegov sve kritičniji demografski razvojni čimbenik. Naime, rezultati tri posljednja popisa stanovništva pokazuju izrazitu neravnotežu u odnosu muškoga i ženskoga stanovništva, što upućuje na dugoročno djelovanje diferencijalnih odrednica spolne strukture, prije svega diferencijalnoga mortaliteta po spolu (veće smrtnosti muškoga stanovništva) i selektivne (e) migracije po spolu (stopa emigracije muškoga stanovništva signifikantno je veća od stope emigracije žena). Koeficijent feminiteta (broj žena na sto muškaraca) iznosio je 1991. 130,2, 2002. 145,8, a 2011. godine 142,6, s tim da se s porastom dobi spolna neravnoteža produbljuje (Živić, 2015).¹⁰ Takvo stanje koje je obilježeno, dakle, jakim poremećajem spolne strukture, destabilizacijski djeluje na nupcijalitet (sklapanje brakova), a time i na fertilitet (rađanje). Samo u posljednjemu međupopisnomu razdoblju broj Hrvatica je smanjen sa 41.875 na 34.025 ili za 18,7%.

Na bioreprodukciju i demografski razvoj Hrvata u Republici Srbiji općenito još nepovoljniji utjecaj ima duboko poremećena struktura prema dobi, što za posljednje međupopisje ilustriraju sljedeći pokazatelji:

1. U međupopisnom razdoblju 2002. – 2011. godine koeficijent mladosti smanjen je s ionako niskih 9,0 % na svega 7,2 %. Koeficijent starosti u istom je međupopisju povećan s 23,8 % na 29,3 %, pa je vrijednost indeksa starenja u nepunomu desetljeću porasla s 264,3 na čak 408,0.¹¹ Vrijednost navedenih koeficijenata

¹⁰ Prema rezultatima popisa 2011. godine, do 29. godine života koeficijent feminiteta je bio niži od 100, što znači da u toj dobi muškarci čine većinu stanovništva. Nakon 30. godine, u spolnoj se strukturi hrvatskoga stanovništva koeficijent feminiteta povećava, na način da u dobnoj kohorti 30-49 iznosi 116,9, u dobnoj kohorti 50-64 iznosi 150,4, u dobnoj kohorti 65-84 iznosi 208,6, a u dobnim kohortama starijim od 85. godine života iznosi – najviše – 275,4 (Živić, 2015).

¹¹ Koeficijent mladosti odnosi se na stanovništvo do 14. godine starosti, koeficijent starosti na stanovništvo staro 65 godina i više, dok je indeks starenja izračunat kao kvocijent stanovništva starog 65 godina i više u odnosu na stanovništvo mlađe od 15. godine života.

i indeksa starenja posljedica je diferencijalne međupopisne promjene velikih funkcionalnih dobnih skupina hrvatskoga stanovništva, pri čemu je broj mladih (do 14. godine starosti) smanjen za trećinu (-34,6 %), broj zrelog stanovništva (od 15. do 64. godine starosti) smanjen za 22,2 %, dok je broj osoba starijih od 65. godine života, unatoč ukupnoj depopulaciji hrvatskoga etničkoga korpusa (-18,0 %) povećan za 0,9 %. Premda je riječ o malom porastu obujma kohorti staroga stanovništva, ono je ipak postalo, prema rezultatima popisa 2011. godine, četiri puta brojnije od mlade populacije! Iz prezentiranih je indikatora vidljivo da se demografsko starenje Hrvata u Republici Srbiji razvija zahvaljujući dugoročnim trendovima sve nepovoljnije bioreprodukcije, napose pada nataliteta/fertiliteta pa ga možemo definirati kao „starenje odozdo”, što je u skladu sa znanstveno verificiranom činjenicom da je dugoročno snižavanje fertiliteta/nataliteta neke populacije najvažniji čimbenik pojave i produbljenja procesa njezinoga starenja. Iako međupopisni porast broja starih osoba implicira i odgovarajuću ulogu produljenja ljudskoga vijeka na jačanje procesa demografskoga starenja hrvatskoga stanovništva, „starenje odozgo” ipak je manjega stupnja važnosti.

2. Prosječna starost Hrvata u Republici Srbiji povećana je od 2002. do 2011. godine s 47,5 na 51,0 godinu, tako da su Hrvati danas među najstarijim stanovništvom u Republici Srbiji i imaju najnepovoljniji tip dobnoga sastava (*najdublja duboka starost*), što jasno upućuje na dugoročan trend starenja stanovništva. Prema rezultatima popisa iz 2011. godine u Republici Srbiji su od Hrvata u prosjeku stariji bili samo Vlasi, Makedonci, Nijemci i Slovenci, što znači da su od brojnijih etničkih/nacionalnih manjina (s više od 10 tisuća pripadnika) Hrvati u toj zemlji prosječno bili najstariji (Živić i Cvikić, 2014).

Demografski učinci starenja, naročito sve manjega priljeva stanovništva u fertilnu dob koja je ključna za bioreprodukciju, dugoročno su vrlo nepovoljni, jer drastično reducirana rodost produbljuje prirodno smanjenje stanovništva, a time ubrzava demografsko starenje. Prema podacima na koje je u jednom u svojih istraživanja upozorila N. Raduški, Hrvati su između 1991. i 2002. godine imali izrazito niske negativne godišnje stope prirodne promjene (prosječno -12,1 promil), što indicira vrlo nizak i opadajući fertilitet koji se javlja kao dugoročna negativna determinanta starenja stanovništva (Raduški, 2010).

Uz nizak i sve niži fertilitet kao najvažniji demografski čimbenik starenja stanovništva, nikako iz vida ne treba ispustiti i migracije, tj. brojan i kontinuirani odlazak Hrvata iz Republike Srbije. Iseljavanje Hrvata iz te zemlje nije signifikantno samo s motrišta kretanja (depopulacije) ukupnoga broja Hrvata u toj zemlji (kratkoročni učinci) nego i sa stajališta trenutne i buduće bioreprodukcije (dugoročni učinci). Naime, iseljavanjem mlađega fertilnoga stanovništva (između 20. i 40. godine života) na stanovit način „odlazi” i svako buduće rađanje (dakako, i umiranje), što u perspektivi znači dodatno produbljenje ionako značajnih naraštajnih praznina u piramidi starosti hrvatske populacije, koja je već odavno izgubila pravilan (piramidalan) oblik sa širokom bazom i sužavanjem prema vrhu, nego je poprimila oblik „stoga sijena”, pa i „urne” u kojemu je demografska baza izrazito uska, a naraštaji prema vrhu piramide sve brojniji i širi. Drugim riječima, Hrvate u Republici Srbiji dominantno karakterizira unapredovao proces gotovo potpune inverzije strukture prema dobi, što je, ponovimo, posljedica dugoročnih negativnih trendova u bioreprodukciji i migracijama, ali je i izrazito nepovoljna funkcija buduće bioreprodukcije i demografske održivosti hrvatskoga stanovništva u toj zemlji.

BIOREPRODUKCIJA KAO ODREDNICA DEMOGRAFSKE BILANCE HRVATA U REPUBLICI SRBIJI

Podsjetimo, demografska bilanca agregatni je izraz utjecaja prirodnoga i mehaničkoga kretanja na ukupno kretanje stanovništva. Sastavnice bioreprodukcije djeluju na aktivu (natalitet) i pasivu (mortalitet) demografske bilance. Predznak odnosa između broja rođene djece i umrlih osoba indicira je li na demografsku

bilancu prirodno kretanje stanovništva ima pozitivan ili negativan utjecaj. U ovom smo radu, sukladno osnovnom vremenskom okviru provedene demografske analize, uspostavili usporedivu vremensku seriju javno dostupnih podataka vitalne statistike od 2002. do 2017. godine, dakle za ukupno šesnaest godina. Premda nije riječ o značajnijem broju godina ipak je analizirano razdoblje relevantno sa stajališta ocjene utjecaja bioreprodukcije na veličinu i strukturu demografske bilance hrvatskoga stanovništva u Republici Srbiji. Korisnim držimo napomenuti da se etnička/nacionalna struktura živorođene djece određuje prema etničkoj/nacionalnoj strukturi majke, dok se etničnost/nacionalnost umrlih osoba određuje prema iskazu osobe koja je nadležnom matičnom uredu prijavila smrt. Apsolutni podatci i relativni pokazatelji prirodnoga kretanja dani su u tablicama 3 i 4 te u slici 2.

Tablica 3. Prirodno kretanje hrvatskoga stanovništva u Republici Srbiji u razdoblju 2002. – 2017. godine

Godina	Živorodeni	Umrli	Prirodna promjena	Vitalni indeks
2002.	499	1472	-973	33,9
2003.	471	1496	-1025	31,5
2004.	424	1490	-1066	28,5
2005.	350	1647	-1297	21,3
2006.	398	1698	-1300	23,4
2007.	359	1620	-1261	22,2
2008.	375	1542	-1167	24,3
2009.	360	1480	-1120	24,3
2010.	326	1346	-1020	24,2
2011.	289	1324	-1035	21,8
2012.	311	1273	-962	24,4
2013.	296	1139	-843	26,0
2014.	263	1159	-896	22,7
2015.	273	1105	-832	24,7
2016.	261	1039	-778	25,1
2017.	248	1089	-841	22,8
Ukupno 2002. - 2010.	3562	13791	-10229	-
Ukupno 2011. - 2017.	1941	8128	-6187	-
Ukupno 2002. - 2017.	5503	21919	-16416	-
Prosjek 2002. - 2010.	395,8	1532,3	1136,6	23,3
Prosjek 2011. - 2017.	277,3	1161,1	883,9	23,9
Prosjek 2002. - 2017.	343,9	1369,9	1026	23,6

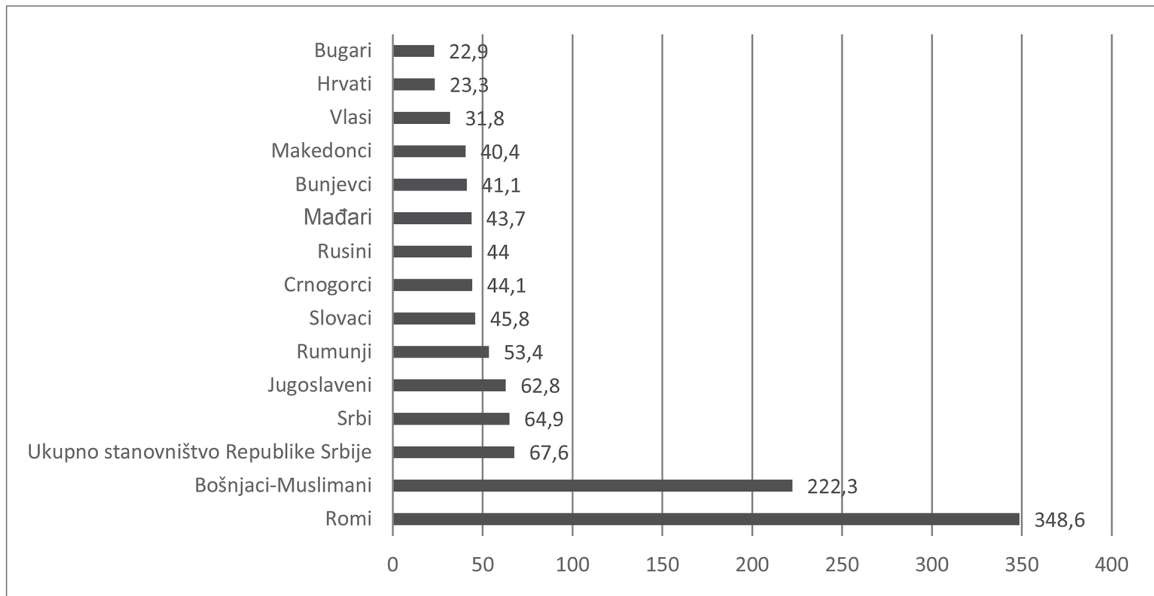
Izvor: Republički zavod za statistiku, 2002; 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008; 2009a; 2010; 2011; 2012a; 2013a; 2014; 2015; 2016; 2017.

Tablica 4. Relativan udio hrvatskoga stanovništva u ukupnom prirodnomu kretanju stanovništva Republike Srbije u razdoblju 2002. – 2017. godine

Godina	Živorodeni	Umrli	Prirodna promjena
2002.	0,6	1,4	3,9
2003.	0,6	1,4	4,1
2004.	0,5	1,4	4,1
2005.	0,5	1,5	3,8
2006.	0,6	1,7	4,1
2007.	0,5	1,6	3,6
2008.	0,5	1,5	3,5

Nastavak Tablice 4.

Godina	Živorodeni	Umrli	Prirodna promjena
2009.	0,5	1,4	3,3
2010.	0,5	1,3	2,9
2011.	0,4	1,3	2,8
2012.	0,5	1,2	2,7
2013.	0,5	1,1	2,4
2014.	0,4	1,1	2,6
2015.	0,4	1,1	2,2
2016.	0,4	1,0	2,1
2017.	0,4	1,1	2,2
Prosjek 2002.-2010.	0,5	1,5	3,7
Prosjek 2011.-2017.	0,4	1,1	2,4
Prosjek 2002.-2017.	0,5	1,3	3,2

Slika 2. Prosječna vrijednost vitalnoga indeksa stanovništva Republike Srbije po etničkoj/nacionalnoj pripadnosti u razdoblju 2002. – 2017. godine

Već letimičnim pogledom na prezentirane podatke uočava se temeljna karakteristika prirodnoga kretanja hrvatskoga stanovništva u Republici Srbiji, a to je kontinuirana opadajuća bioreprodukcija ili prirodno smanjenje. U svim je prikazanim godinama broj umrlih osoba bio veći od broja živorođene djece. Ukupno je u svih šesnaest godina živorođeno tek 5503, a umrlo čak 21.919 Hrvata, pa je prirodni pad iznosio -16.416 stanovnika, što, nema sumnje, svjedoči o velikom prirodnom gubitku hrvatske populacije.¹² Prosječno su

¹² Negativne karakteristike bioreprodukcije pokazuje i ukupno stanovništvo Republike Srbije. Tako je od 2002. do 2017. godine u Republici Srbiji živorođeno ukupno 1.114.832 djece, a umrlo ukupno 1.648.549 osobe, pa je prirodni pad premašio pola milijuna stanovnika (-533.717). U istomu je razdoblju prirodno smanjenje srpskoga kao etnički/nacionalno najbrojnijega stanovništva dosegao pola milijuna ljudi (-495.109). Kontinuirani „višak” umrlih nad živorođenima u analiziranom su razdoblju ostvarili i Crnogorci (-3.725), Slovaci (-7.863), Rusini (-2.388), Rumunji (-3.807), Makedonci (-2.648), Mađari (-46.267), Bugari (-5.033)... Jedino su Romi (31.334) i Bošnjaci/Muslimani (24.971) imali kontinuirani prirodni prirast kroz cijelo tematizirano razdoblje.

godišnje rađana 344 djeteta, a umiralo 1370 osoba, pa je godišnji prirodni gubitak hrvatske manjinske zajednice u prosjeku dosegao 1026 stanovnika. Usporedimo li prvu (2002.) i posljednju godinu (2017.) u uspostavljenoj vremenskoj seriji podataka vitalne statistike uočavamo da je apsolutni natalitet prepolovljen, dok je apsolutna smrtnost smanjena za četvrtinu (26,0 %). To je rezultiralo smanjenjem obujma prirodnoga smanjenja za 13,6 %. Očito je, dakle, da je bioreprodukcija hrvatskoga stanovništva u analiziranomu razdoblju dominantno bila pod utjecajem redukcije nataliteta, a ono je, ponovimo, pod prevladavajućim utjecajem sve nepovoljnije biološke strukture hrvatske populacije.

Opadajuću bioreprodukciju hrvatskoga stanovništva još zornije potvrđuje i promjena vrijednosti vitalnoga indeksa, koji je s 33,9 (2002.) smanjen na iznimno niskih 22,8, uz prosječnu vrijednost vitalnoga indeksa za cijelo razdoblje od svega 23,6. To znači da su se na 100 umrlih Hrvata u proteklih šesnaest godina u prosjeku godišnje rađala svega 24 djeteta. Drugim riječima, natalitet je uspio nadomjestiti samo nešto više od 20 % mortaliteta te na taj način samo manjim dijelom kompenzirati demografske gubitke hrvatske populacije prirodnim putem.

Loša obilježja prirodnoga kretanja Hrvata u Republici Srbiji indiciraju i usporedbe s ukupnim stanovništvom te zemlje kao i s drugim etničkim/nacionalnim skupinama. Naime, u tablici 4 donijeli smo na godišnjoj razini relativan udio biodinamike hrvatskoga stanovništva u ukupnom prirodnom kretanju stanovništva Republike Srbije, iz kojega se daje iščitati da su u ukupnom natalitetu Hrvati u prosjeku sudjelovali s 0,5 %, u ukupnom mortalitetu s 1,3 % te u ukupnoj (negativnoj) prirodnoj promjeni s 3,2 %. Znamo li da su Hrvati 2011. godine činili svega 0,8 % ukupnoga stanovništva Republike Srbije (bez Kosova), onda je razvidno da je njihov relativan udio u natalitetu bio ispodprosječan, a da je relativan udio biodinamike Hrvata u ukupnom mortalitetu i negativnoj prirodnoj promjeni stanovništva Republike Srbije bio iznadprosječan, što, dakako, indicira moguće razloge jakog demografskog osiromašivanja hrvatske manjinske zajednice.

Na temelju prosječne vrijednosti vitalnoga indeksa za cijelo analizirano razdoblje (slika 2) pozicionirali smo prirodnu dinamiku Hrvata u odnosu na ukupno stanovništvo i druge etničke/nacionalne skupine Republike Srbije, uz napomenu da smo analizirali samo one skupine koje su imale više od 10.000 pripadnika. Iz toga metodološkoga okvira proizlazi zaključak da se Hrvati nalaze na samom dnu negativne bioreprodukcije jer su od njih niži prosječan vitalni indeks imali samo Bugari (22,9), dok su viši imali: Vlasi (31,8), Makedonci (40,4), Bunjevci (41,1),¹³ Mađari (43,7), Rusini (44,0)... Usporedimo li prosječan vitalni indeks hrvatskoga stanovništva sa Srbima (64,9) i ukupnim stanovništvom Republike Srbije (67,6), a napose s prosječnim vitalnim indeksom Bošnjaka/Muslimana (222,3) i Roma (348,6), možemo spoznati alarmantnost i dugoročnu neodrživost negativne bioreprodukcije za buduće kretanje i strukturno-demografski razvoj hrvatske populacije u toj zemlji.

PROCJENA DEMOGRAFSKE BILANCE HRVATA U REPUBLICI SRBIJI

Demografsku bilancu Hrvata u Republici Srbiji kroz cijelo analizirano razdoblje (2002. – 2017.) procijenili smo na dva načina i kroz dva odvojena vremenska perioda. S obzirom na to da smo za međupopisje 2002. – 2011. godine raspolagali popisnom i prirodnom promjenom, vitalno-analitičkom metodom odredili smo veličinu i strukturu demografske bilance, uz oprez pri interpretaciji razlike između prirodnoga i brojčanoga kretanja stanovništva s obzirom na to da ju nije moguće u potpunosti identificirati s grubom migracijskom bilancom. Naime, kao što je u uvodu rada napomenuto, dobivena razlika u sebi „krije” i nepoznati broj osoba koje su između dva popisa promijenile način popisnoga izjašnjavanja. Za razdoblje nakon posljednjega popisa

¹³ Prosječan vitalni indeks za Bunjevce odnosi se na razdoblje 2005. – 2017. godine, s obzirom da za godine 2002. – 2004. nije dostupan podatak o broju umrlih.

(2011. – 2017.) raspolagali smo samo s vitalnom statistikom tako da smo demografsku bilancu i procjenu broja stanovnika krajem 2017. godine izračunali isključivo na temelju prirodnoga kretanja stanovništva. To znači da je iz analize, iz objektivnih razloga, izostavljena migracijska komponenta ukupnoga kretanja stanovništva. No držimo da je, unatoč potonjim metodološkim ograničenjima, procijenjena demografska bilanca višestruko koristan indikator suvremenih trendova u demografskoj dinamici Hrvata kao i ostalih etničkih/nacionalnih skupina u Republici Srbiji nakon popisne 2011. godine.

(a) Na temelju međupopisne promjene i prirodnoga kretanja stanovništva u razdoblju 2002. – 2011. godine u tablici 5 dali smo veličinu i strukturu demografske bilance hrvatskoga stanovništva u Republici Srbiji za posljednje međupopisje. Korigirajući natalitet, mortalitet i prirodnu promjenu za 2002. i 2011. godinu zbog usklađivanja s kritičnim vremenskim trenutkom popisa, dobili smo sljedeće pokazatelje biodinamike: ukupno su u promatranom međupopisju živorođena 3654 Hrvata, dok ih je umrlo ukupno 14.416, pa je prirodna promjena iznosila -10.762 stanovnika. Na temelju prirodnoga pada broj Hrvata bi 2011. godine iznosio 59.840. No iste je godine popisano u Republici Srbiji 57.900 Hrvata, što znači da je razlika između međupopisne promjene i prirodnoga smanjenja iznosila -1940 stanovnika. Ovdje, ponovimo, nije riječ isključivo o gruboj migracijskoj bilanci, tj. o razlici između broja doseljenih i iseljenih Hrvata, nego o razlici koja u sebi, u strukturalnom smislu, sadrži migracijsku komponentu, ali i nepoznati broj onih koji su između dva popisa promijenili način popisnoga izjašnjavanja. Nemoguće je bez dubljih istraživanja ocijeniti njihov međusobni odnos. Treba ipak naglasiti da prethodna procjena ukazuje da je u strukturi negativne demografske bilance, odnosno u strukturi ukupne depopulacije hrvatskoga stanovništva u Republici Srbiji prirodno smanjenje sudjelovalo sa čak 84,7 %. Treba zapaziti da je u odnosu na broj Hrvata popisanih 2002. godine relativan udio negativne demografske bilance iznosio -2,75 %. Iz podataka u tablici 6 razvidno je da Hrvati ulaze u kategoriju onih etničkih/nacionalnih skupina u Republici Srbiji, uključujući i ukupno stanovništvo te zemlje, koje su između 2002. i 2011. godine ostvarile negativnu demografsku bilancu, poput, primjerice Crnogoraca (udio negativne demografske bilance u broju popisanih pripadnika 2002. iznosio je -40,91 %), Slovaka (-2,17 %), Rusina (-2,81 %), Rumunja (-8,53 %), Bošnjaka/Muslimana (-2,56 %), Makedonaca (-5,49 %), Mađara (-3,76 %), Jugoslavena (-71,41 %), Vlaha (-10,57 %) ... Od etničkih/nacionalnih skupina s više od 10.000 pripadnika pozitivnu su demografsku bilancu između 2002. i 2011. godine imali samo Srbi (udio pozitivne demografske bilance u broju popisanih pripadnika 2002. godine iznosio je 0,89 %), Bugari (5,97 %) i – najviše – Romi (17,33 %).

(b) Na temelju korigirane prirodne promjene za 2011. godinu zbog usklađivanja s kritičnim vremenskim trenutkom popisa iste godine, Hrvati su do kraja 2017. godine prirodnim putem izgubili novih 5928 stanovnika što je čak 10,2 % hrvatskoga stanovništva popisana 2011. godine. Iz navedenoga se daje zaključiti da se ukupna depopulacija Hrvata u Republici Srbiji jakim intenzitetom nastavila i nakon posljednjega popisa. To više što je uz prirodni gubitak hrvatska populacija i dalje suočena s iseljavanjem kao i s promjenama u popisnom izjašnjavanju premda ove determinante demografske depopulacije ne možemo egzaktno utvrditi i iskazati. U odnosu na ukupno stanovništvo kao i u odnosu na druge etničke/nacionalne skupine u Republici Srbiji, Hrvati prednjače s obzirom na prirodno smanjenje. Naime, udio prirodnoga smanjenja u odnosu na broj stanovnika popisana 2011. godine za ukupno stanovništvo Republike Srbije iznosi -3,1 %, za Srbe -3,5 %, za Crnogorce -3,7 %, za Slovake -5,2 %, za Rusine -8,1 %, za Rumunje -4,7 %, za Makedonce -4,2 %, za Mađare -6,7 %, za Jugoslavena -2,1 %, za Vlahe -0,4 %, za Bugare -9,5 % te za Bunjevce -6,4 %. Za razliku od navedenih etničkih/nacionalnih skupina s više od 10.000 pripadnika, jedino su Romi i Bošnjaci/Muslimani zabilježili demografski porast prirodnim putem: u odnosu na popis 2011. godine demografski je porast za Rome iznosio 6,9 %, a za Bošnjake/Muslimane 4,7 %.

Tablica 5. Demografska bilanca hrvatskoga stanovništva u Republici Srbiji u međupopisju 2002. – 2011. godine

Indikator	Broj stanovnika
Broj Hrvata prema popisu iz 2002. godine	70.602
Broj živorođene djece 2002. - 2011.	
3/4 2002.	374
2003. - 2010.	3063
3/4 2011.	217
Ukupan broj živorođene djece	3654
Broj Hrvata na temelju živorođene djece	74256
Broj umrlih 2002. - 2011.	
3/4 2002.	1104
2003. - 2010.	12.319
3/4 2011.	993
Ukupan broj umrlih	14.416
Ukupna prirodna promjena	-10762
Broj Hrvata na temelju ukupne prirodne promjene	59.840
Broj Hrvata prema popisu iz 2011. godine	57.900
Razlika	-1940

Izvor: Republički zavod za statistiku, 2002; 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008; 2009a; 2010; 2011; Republički zavod za statistiku, 2012b.

Tablica 6. Procjena demografske bilance stanovništva Republike Srbije po etničkoj/nacionalnoj pripadnosti (odabrane skupine) u međupopisju 2002. – 2011. godine

Etnička/nacionalna	Popisna promjena	Prirodna promjena	Demografska	Udio bilance u broju
pripadnost	2002. - 2011.	2002. - 2011.	bilanca	stanovnika 2002.
Ukupno stanovništvo Srbije	-311139	-300688	-10451	-0,14
Hrvati	-12702	-10762	-1940	-2,75
Srbi	-224688	-280424	55736	0,89
Crnogorci	-30522	-2275	-28247	-40,91
Slovaci	-6271	-4989	-1282	-2,17
Rusini	-1659	-1212	-447	-2,81
Rumunji	-5244	-2295	-2949	-8,53
Romi	39411	20653	18758	17,33
Bošnjaci/Muslimani	11989	15975	-3986	-2,56
Makedonci	-3092	-1672	-1420	-5,49
Mađari	-39400	-28386	-11014	-3,76
Jugoslaveni	-57418	228	-57646	-71,41
Vlasi	-4724	-491	-4233	-10,57
Bugari	-1954	-3179	1225	5,97

Izvor: Republički zavod za statistiku, 2002; 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008; 2009a; 2010; 2011; Republički zavod za statistiku, 2012b.

Tablica 7. Procjena broja stanovnika Republike Srbije krajem 2017. na temelju prirodnoga kretanja u razdoblju 2011. – 2017. godine po etničkoj/nacionalnoj pripadnosti (odabrane skupine)

Etnička/ nacionalna pripadnost	Broj stanovnika prema popisu 2011.	Prirodna promjena 2011. - 2017.	Procijenjeni broj stanovnika krajem 2017. na temelju prirodne promjene	Porast/pad broja stanovnika u odnosu na popis 2011. (u %)
Ukupno stanovništvo Srbije	7186862	-219932	6966930	-3,1
Hrvati	57900	-10762	47138	-18,6
Srbi	5988150	-208729	5779421	-3,5
Crnogorci	38527	-1423	37104	-3,7
Slovaci	52750	-2752	49998	-5,2
Rusini	14246	-1151	13095	-8,1
Rumunji	29332	-1375	27957	-4,7
Romi	147604	10218	157822	6,9
Bošnjaci/Muslimani	167579	7948	175527	4,7
Makedonci	22755	-950	21805	-4,2
Mađari	253899	-17101	236798	-6,7
Jugoslaveni	23303	-491	22812	-2,1
Vlasi	35330	-127	35203	-0,4
Bugari	18543	-1770	16773	-9,5
Bunjevci	16706	-1069	15637	-6,4

Izvor: Republički zavod za statistiku, 2011; 2012a; 2013a; 2014; 2015; 2016; 2017; Republički zavod za statistiku, 2012b.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Prethodna demografska analiza potvrdila je jake depopulacijske trendove u demografskoj dinamici hrvatskoga stanovništva u Republici Srbiji koji traju već više od pola stoljeća, a posebno su intenzivirani od popisa 1991. godine. Aproximacija demografske bilance na temelju prirodnoga kretanja stanovništva pokazuje da se demografski regres hrvatske manjinske zajednice u Republici Srbiji nesmanjenim intenzitetom nastavlja i nakon posljednjega popisa 2011. godine i da ta činjenica krajnje ozbiljno dovodi u pitanje njezinu demografsku održivost u toj zemlji. Hrvati kao i većina etničkih/nacionalnih skupina u Republici Srbiji suočena je s nepovoljnim demografskim perspektivama, koje su u dugoročnom smislu determinirane prirodnim smanjenjem i migracijskim gubitcima, a kod etničkih/nacionalnih manjina i problemom asimilacije i promjenama u etničkoj/nacionalnoj identifikaciji.

Imajući u vidu buduće etnodemografske promjene u Republici Srbiji i mjesto hrvatske manjine u tim izglednim promjenama, korisnim na ovom mjestu smatramo ukratko navesti rezultate istraživanja demografskih perspektiva razvoja etničkih/nacionalnih skupina, na primjeru hrvatske manjinske zajednice na području Vojvodine do sredine 21. stoljeća (Solarević, 2017).¹⁴ Premda u Vojvodini, prema popisu 2011. godine, živi tek nešto više od četvrtine (26,9 %) ukupnoga stanovništva Republike Srbije, u njoj obitava čak 81,2 % ukupnoga broja Hrvata u toj zemlji, što znači da su projekcije demografskih perspektiva hrvatskoga stanovništva za vojvođansko područje na svoj način reprezentativne za cijelu zemlju.

¹⁴ „Projekcije su izrađene za period od momenta posljednjeg popisa stanovništva (2001. godine) do 2050. godine, sa varijantom srednjeg (konstantnog) nivoa fertiliteta, baziranog na prethodnim trendovima i na potrebnoj vrednosti stope ukupnog fertiliteta od 2,1 deteta po ženi” (Solarević, 2017, str. 74).

Tako će prema objavljenim rezultatima projekcije „hrvatska etnička grupa od zabeleženih 47.033 lica na kraju projektovanog perioda brojati svega 25.025 lica, odnosno čak 47 % manje” (Solarević, 2017, str. 75). U odnosu na promjenu procijenjenog broja Srba (-20,1 %), Mađara (-31,1 %) i Slovaka (-35,6 %), hrvatsko stanovništvo bilježi daleko najvišu negativnu vrijednost promjene (-46,8 %). Ako navedenu projekciju broja Hrvata u Vojvodini za 2050. prihvatimo kao mogućom, onda bi njihov broj u odnosu na popisane Hrvate 1961. godine (145.341) bio smanjen za čak 82,8 %. Kako upozorava M. Solarević, očekivana je to posljedica nekoliko faktora; prije svega činjenice da vojvođanski Hrvati imaju „jedan od najnižih nivoa fertiliteta na prostoru Evrope” (Solarević, 2017, str. 76). Ujedno, relativan udio stanovništva starog 65 i više godina ubrzano se približava vrijednosti 40 %, a prosječna starost 55. godini, što ukazuje na daljnji pad kontingenata stanovništva koji jedini mogu osigurati reprodukciju. Pad fertilnih kontingenata, daljnja redukcija nataliteta zbog promijenjene strukture i hijerarhije društvenih vrijednosti, napose odnosa prema braku, obitelji i djeci, uz jačanje procesa asimilacije mlađega stanovništva, neminovno će dovesti hrvatsku populaciju u Vojvodini, a time i u Republici Srbiji na rub demografske održivosti.

Literatura

1. Bara, M. (2012). Od nepriznavanja do ostvarivanja manjinskih prava. Hrvati u Srbiji nakon 2000. godine. U D. Gavrilović (Ur.). *Croatian-Serbian relations; resolving outstanding issues* (str. 147-164). Petrovaradin: Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje; Novi Sad: Udruga za povijest, suradnju i pomirenje.
2. Bara, M. i Žigmanov, T. (2009). *Hrvati u Vojvodini u povijesti i sadašnjosti – osnovne činjenice*. Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata.
3. Đurić, V., Tanasković, D., Vukmirović, D. i Lađević, P. (2014). *Etnokonfesionalni i jezički mozaik Srbije. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
4. Knežević, A. (2005). Stanovništvo Srbije prema nacionalnoj pripadnosti po rezultatima popisa 2002. godine. *Glasnik Srpskog geografskog društva, LVXXXV(1)*, 103-140 .
5. Kovačević, T., Zakić, L. i Bubalo-Živković, M. (2010). Age-Gender Structure of Croats in Vojvodina Province. *Human Geographies. Journal of Studies and Research in Human Geography*, 4(2), 63-78. (http://humangeographies.org.ro/articles/42/4_2_10_6_Kovacevic.pdf)
6. Kovjanić, A. (2016). Metodološke osnove istraživanja migracija u kulturnoj geografiji na primeru izbeglica iz Hrvatske u Srbiji. *Demografija, XIII*, 95-116. (<https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1820-4244/2016/1820-42441613095K.pdf>)
7. Nejašmić, I. (2005). *Demogeografija – stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*. Zagreb: Školska knjiga.
8. Raduški, N. (2003). Etnička slika Srbije – popis 2002. godine. *Migracijske i etničke teme*, 19(2-3), 253-267. (<https://hrcak.srce.hr/7860>)
9. Raduški, N. (2007). Forced Migrations and Changed Ethnic Structure of Serbia in the Beginning of 21st Century. *Facta Universitatis*, 6(1), 81-90. (<http://facta.junis.ni.ac.rs/pas/pas2007/pas2007-06.pdf>)
10. Raduški, N. (2010). Sociodemografske i etnokulturalne odlike nacionalnih manjina u Srbiji. *Sociološki pregled, XLIV(2)*, 247-263. (<https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0085-6320/2010/0085-63201002247R.pdf>)
11. Republički zavod za statistiku. (2002). *Demografska statistika 2002*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
12. Republički zavod za statistiku. (2003). *Demografska statistika 2003*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
13. Republički zavod za statistiku. (2004). *Demografska statistika 2004*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
14. Republički zavod za statistiku. (2005). *Demografska statistika 2005*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
15. Republički zavod za statistiku. (2006). *Demografska statistika 2006*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

16. Republički zavod za statistiku. (2007). *Demografska statistika 2007*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
17. Republički zavod za statistiku. (2008). *Demografska statistika 2008*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
18. Republički zavod za statistiku. (2009a). *Demografska statistika 2009*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
19. Republički zavod za statistiku. (2009b). *Statistički godišnjak Srbije 2009*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
20. Republički zavod za statistiku. (2010). *Demografska statistika 2010*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
21. Republički zavod za statistiku. (2011). *Demografska statistika 2011*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
22. Republički zavod za statistiku. (2012a). *Demografska statistika 2012*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
23. Republički zavod za statistiku. (2012b). *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*. Knjiga 1. *Stanovništvo: Nacionalna pripadnost: Podaci po opštinama i gradovima*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
24. Republički zavod za statistiku. (2012c). *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji. Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti: Ostali: Etničke zajednice sa manje od 2000 pripadnika i dvojako izjašnjeni*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
25. Republički zavod za statistiku. (2013a). *Demografska statistika 2013*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
26. Republički zavod za statistiku. (2013b). *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*. Knjiga 4. *Stanovništvo: Verispovest, maternji jezik i nacionalna pripadnost: Podaci po opštinama i gradovima*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
27. Republički zavod za statistiku. (2014). *Demografska statistika 2014*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
28. Republički zavod za statistiku. (2015). *Demografska statistika 2015*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
29. Republički zavod za statistiku. (2016). *Demografska statistika 2016*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
30. Republički zavod za statistiku. (2017). *Demografska statistika 2017*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
31. Savezni zavod za statistiku. (1967). *Statistički godišnjak SFRJ 1967*. Beograd: Savezni zavod za statistiku.
32. Savezni zavod za statistiku. (1980). *Statistički godišnjak Jugoslavije 1980*. Beograd: Savezni zavod za statistiku.
33. Savezni zavod za statistiku. (1983). *Statistički godišnjak Jugoslavije 1983*. Beograd: Savezni zavod za statistiku.
34. Solarević, M. (2017). Perspektiva demografskog razvoja etničkih grupa u Vojvodini do 2050. godine. U L. Lazić (Ur.), *Etničke grupe Vojvodine u 21. veku – stanje i perspektive održivosti* (str. 68-86). Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo.
35. Stanković, V., Lađević, P. i Ljajić, R. (2004). *Etnički mozaik Srbije: prema podacima popisa stanovništva 2002*. Beograd: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore.
36. Stevanović, R. (2005). Izbeglištvo i demografski rast stanovništva Srbije. *Stanovništvo*, 43(1-4), 43-60. (<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=692396>)
37. Wertheimer-Baletić, A. (2017). Demografski procesi u Hrvatskoj i u zapadnoeuropskim zemljama – razlike, sličnosti i specifičnosti. *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za društvene znanosti*, 529, 1-28. DOI: <http://doi.org/10.21857/m16wjcp4v9>.
38. Žigmanov, T. (2006). *Hrvati u Vojvodini danas: traganje za identitetom*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
39. Živić, D. (2012). Demografska dinamika i prostorni razmještaj Hrvata u Vojvodini – čimbenici i pokazatelji. *Godišnjak za znanstvena istraživanja*, 4, 229-241. (<http://www.zkvh.org.rs/index.php/dokumenti/send/16-2012/966-zivic2012r>)
40. Živić, D. (2013). Demografsko starenje vojvođanskih Hrvata. *Godišnjak za znanstvena istraživanja*, 5, 209-221. (<http://www.zkvh.org.rs/index.php/dokumenti/send/17-2013/981-zivic2013r>)
41. Živić, D. (2015). Hrvati u Srbiji – osnovne značajke demografske (biološke) strukture. U Lj. Dobrovšak i I. Žebec Šilj (Ur.), *Nacionalne manjine u Hrvatskoj i Hrvati kao manjina – europski izazovi* (str. 287-298). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

42. Živić, D. i Cvikić, S. (2013). Pola stoljeća kontinuirane depopulacije Hrvata u Srbiji (1961. – 2011.). U S. Blažetin (Ur.), *XI. Međunarodni kroatistički skup* (str. 529-539). Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj.
43. Živić, D. i Cvikić, S. (2014). Obrazovna struktura hrvatske nacionalne manjine u Republici Srbiji. *Godišnjak za znanstvena istraživanja*, 6, 279-300. (<http://www.zkvh.org.rs/attachments/article/2839/10%20Zivic2014.pdf>)

DEMOGRAPHIC BALANCE OF CROATS IN THE REPUBLIC OF SERBIA (2002 – 2017) – FRAMEWORK FOR UNDERSTANDING DEMOGRAPHIC SUSTAINABILITY

ABSTRACT

The total depopulation is dominant and continuous dynamic demographic process in Croatian ethnic minority community in the Republic of Serbia. From the census of 1961 to the latest census in 2011, the total number of persons who were listed as Croats decreased by as much as 69.4%, with the average relative annual change of -1.88 %. The occurrence and especially the strengthening of the total depopulation were influenced by negative trends in bioreproduction and by migration of the Croatian population. With foreseeable continuation of the decline of the number of Croats in Serbia after the 2011 census, the subject of this scientific analysis is the demographic balance of the Croatian population in the period from 2002 to 2017. Based on the analysis of publicly available census data and vital statistics, the purpose of this research is to determine the level of natural decline and to evaluate and describe the proportions and structure of the demographic balance as one of the indicators of an increasingly unfavorable demographic situation of Croats in the Republic of Serbia. At the same time, we want to point to the extremely unfavorable age and sex structure as the dominant determinant of decreasing bioproductivity of the Croatian population and to explain the causal relation to the relationship: demographic aging - natural decline of population - negative demographic balance (total depopulation) as a precondition for realistic demographic sustainability of the Croatian ethnic minority community in Republic of Serbia.

Key words: Croats, demographic balance, natality (birthrate), mortality, Republic of Serbia